

Mirel Palada

Versengés az erőforrásokért A lakott tér ökológiája

A zabolai kutatásunk¹ során alkalmazott elméleti perspektíva magába foglalja mind az instrumentalista elméletek bizonyos elemeit, mind Fredrik Barth etnikus határokról szóló elméletét. Maga a kutatás az etnikus közösségek (makro-) szintjén történt, és ezen csoportok szintjén ragadta meg az elkülönülés elemeit. Ennek megfelelően a közösségi tér ökológiai perspektívában fogalmazódott meg számunkra, melynek keretében a közösségek az erőforrások iránti versengésben vesznek részt, ezt bizonyítván a közöttük levő elkülönülések is. Az instrumentalista perspektíva egyik verziója az elitek szintjén megnyilvánuló erőforrásokért szóló harc vizsgálatára irányul, és azt sugallja, hogy ez esetben a szimbólumok manipulációja életbevágóan fontos a tömegek támogatásának megnyerésében és a politikai célok elérésében. Paul Braast idézve, aki egyik legfontosabb képviselője volt ennek az elméleti nézőpontnak: „... az etnikus csoportok vezetői minden esetben a hagyományos kultúra csupán azon elemeit választják ki, amelyek a csoport összetartását szolgálják és használhatónak bizonyulnak az illető – általuk meghatározott – csoport érdekeinek promóváálásában.” És néhány sorral tovább: „következésképpen az etnicitás és a nacionalizmus vizsgálata annak a folyamatnak a vizsgálatát jelenti, amelynek során az etnikus csoport elitjei és ellen-elitjei kiválasztják az adott kultúra aspektusait, új értékeket és jelentéseket rendelnek ezekhez, és ezt felhasználják arra, hogy mozgósítsák saját csoportjukat, megvédjék ennek érdekeit, valamint versengésbe kerüljenek más csoportokkal.”² Ami mindenképpen kitűnt a zabolai kutatásból az az, hogy a kulturális hagyományok ereje és gazdagsága, a tradicionális intézmények és a társadalmi struktúra közötti különbségek nagyon fontos szerepet játszanak az erőforrásokért szóló versengésben. Ennek megfelelően az volt a szándékunk, hogy kimutassuk, milyen erőforrásokról van szó, és melyek azok az eszközök, amelyek által az elitek saját etnikumuk ezekhez való hozzáférhetőségét legitimálják. Ezen ráció alapján döntöttünk a különböző (gazdasági, területi, demográfiai és szimbolikus) erőforrások „párhuzamos” vizsgálatát mellett.

¹ A kutatásra 1996–1998 között került sor, eredménye román nyelven megjelent a Pozsony Ferenc – Anghel Remus Gabriel szerkesztette *Modele de convietuire în Ardeal. Zăbala* című kötetben. (Szerk. megj.)

² BRAAS é. n. 83–84.

Módszertan

Ki kell emelnünk azt a tényt, hogy kutatásunk a falu területére koncentrált, Pávára azonban már nem (Páva jelenleg adminisztratív szempontból Zabolához tartozik). Annak érdekében, hogy bemutathassuk a kutatásban felhasznált módszereket, hasznos lenne ismertetni a közösség erőforrásainak osztályozását is:

- *területi erőforrások* (melyek a település tereire vonatkoznak);
- *demográfiai erőforrások*;
- *gazdasági erőforrások*;
- *politikai és adminisztratív erőforrások* (melyek a jelenlegi politikai kontextusból adódnak és jelen esetben szorosan kapcsolódnak a demográfiai erőforrásokhoz);
- *szimbolikus (kulturális) erőforrások*, melyek a maguk során *történelmi és presztízs erőforrásokra* bonthatók.

Nyilvánvaló, hogy ezek a különböző típusú erőforrások kölcsönösen meghatározzák egymást, de megoszlásukat és evolúciójukat külön fogjuk elemezni.

A különböző típusú erőforrások sajátosságai és a rájuk vonatkozó adatok gyűjtésének módja miatt a felhasznált munkamódszerek és eszközök igencsak különböznek egymástól. Míg a demográfiai, területi és gazdasági erőforrások esetében inkább a kvantitatív módszerek bizonyultak alkalmazhatónak, addig a politikai és adminisztratív, de főképpen a szimbolikus erőforrások a kvalitatív módszereket hívták elő, éspedig:

- a területi erőforrások esetében a megfigyelést használtuk és egy kérdőív alapján alkalmazott mentális térképet;
- a demográfiai erőforrások esetében a statisztikai adatok vizsgálatát;
- a gazdasági erőforrások esetében a statisztikai adatokat, az interjút és a megfigyelést;
- a politikai és adminisztratív, valamint a szimbolikus erőforrások esetében pedig a megfigyelést és az interjút (félíg strukturált és strukturálatlan formáját).

Területi erőforrások

A kutatásban felhasznált eszköz a falu mentális térképe. Ez pedig az emberlakott tér viszonyon alapul, melyben a térre úgy tekintünk, mint „az a színpad, melyen az ember a színész.”³ Az említett módszertani és interakcionista, szimbolikus perspektívához kapcsolódik a szociális és a kollektív mentális reprezentációk

³ WIRTH 1969.

vizsgálata (a tér mint az értékek és a társadalmi viszonyok kivetítésének helyszíne). A mi esetünkben a mentális térkép tükrözte a falu legfontosabb elemeit annak érdekében, hogy a megkérdezettek képesek legyenek identifikálódni a közösségi térrel és viszonyulni tudjanak hozzá. Jelen esetben 71 személyt kérdeztünk meg, és kérdéseink a falu tereihez való viszonyulásra irányultak: *melyik a falu főtere, hol laknak a románok/magyarok/cigányok, hol szeretnének lakni stb.*

Az említett kutatási eszköz felhasználása a következő következtetéseket eredményezte:

A faluban több olyan terület van, amelyekért úgymond egyeztetések folynak. Az első a falu főtere, amelyet nagy mértékben a magyaroknak tulajdonítanak, a második pedig a Mikes kastély és az új ortodox templom közötti rész, amely inkább a románokénak számít. Míg az első terület a jelenlegi hatalmi (adminisztratív és gazdasági) zónát jelenti, amelyet a magyarok birtokolnak, a második egy erőteljes szimbolikus töltettel rendelkezik a Mikes kastély (amely a magyarok számára a régi hierarchiakat hívja elő) és az ortodox templom miatt.

A cigányok megjelenése a főter területén az autoritás és a hatalom veszélyeztetését jelenti a magyarok számára. („*Eleinte a cigányok a dombon laktak, a falu szélén. Most jöttek a pénzzel és házakat építettek.*” – G. B., magyar lakos) A cigányokkal szembeni tévesztést, a „főtér elvesztését” nagyon erőteljesen érzékeli a magyar közösség.

A második – a Mikes kastély és az ortodox templom közötti – terület egy szimbolikus határzónaként reprezentálódik, amely a magyarok és a románok által lakott területek között húzódik. („*Egy határ van ott, egy vonal, amelyet mi húztunk meg... körülbelül a Mikes kastély környékén. Legalábbis ez volt régebben.*” – B. G., román lakos) Ugyanakkor az állandó alkudozások tere, amely által a románok saját identitásukat és „közösségi státusukat” legitimálják.

A román közösség – a saját elitje által – hajlamos arra, hogy ezt a teret a magáénak tekintse. Eredetileg a gróf hatalmát (a falu által egyhangúan elismert autoritást) jelképezte a tér, de az ortodox templom épülésével gazdagabbá válik jelentése, különösen bizonyos rituális és szimbolikus konnotációk révén (például itt tartják a „*mennyasszony hóráját*”).

A magyar lakosság számára ez a tér mindenképpen a valamikori szimbolikus lokális hierarchiára utal: magyarok, románok és cigányok; ezért a románok általi igénylés implicit módon a hierarchia megváltozását is igényli. Máskülönbén mielőtt a román tanító építeni kezdett ezen a területen, komoly vitákra került sor a faluban, tény, mely igazolja az illető területtel kapcsolatos szimbolikus egyeztetések aktualitását.

Gazdasági és demográfiai erőforrások

NÉHÁNY ELŐZETES PONTOSÍTÁS

Ami az 1996-os Mezőgazdasági Jegyzék adatainak (adatok, melyeket a jelen tanulmány során a három zabolai közösség gazdasági és demográfiai erőforrásainak elemzésére használtunk) kvantitatív vizsgálatát illeti, a kiválasztott elemzési eszköz a statisztikai összehasonlítás. A gazdasági erőforrások esetében a magyarok és románok közötti összehasonlító elemzésre támaszkodtunk, mert tulajdonképpen ők a gazdasági erőforrások birtoklói és a fő vetélytársak is. Olyan esetekben, ahol a cigányoknak is van valami számottevő szerepük, őket is belefoglaltuk elemzésünkbe.

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a falu központjában élő gazdag cigányok a magyaroktól és a románoktól eltérő gazdasági erőforrásokat hasznosítanak, és ezeknek a vizsgálatára külön tanulmány tágyát képezi.

A Mezőgazdasági Jegyzékben található különféle indikátorok közül a következőket tekintettük igazán relevánsnak:

- a gazdasági dimenzió esetében: szántóterület nagysága (SZÁNTÓ), kaszálóterület nagysága (KASZÁLÓ), tehének száma (TEHÉN), juhok száma (JUH), lovak száma (LÓ), szekér megléte vagy sem (SEKÉR), személygépkocsi megléte vagy sem (AUTÓ);
- a demográfiai dimenzió esetében: személyek száma (SZEM. SZ.), a ház építésének éve (HÁZ ÉV).

Az elemzési egység egy tulajdonos (99%-ban háztulajdonos, a maradék 1% pedig földtulajdonos) köré szerveződő gazdaság, mivel ugyanezen kritérium szerint vannak bevezetve az adatok a Mezőgazdasági Jegyzékbe is. Tudatában vagyunk annak, hogy ez az elemzési egység nem minden esetben felel meg a társadalomtudományokban általánosan használt „gazdaság” fogalmának.

Létezik egy bizonyos számú elemzési egység, amelynek esetében a tulajdonos más helyiségből származik. Viszont a háztulajdonosok nagyon nagy százalékaránya (99%) felhatalmaz minket arra, hogy azt gondoljuk, nincs szó számba vehető hibaforrásról, ha pedig mégis előfordulna, akkor az a terep dokumentumforrásainak limitált voltából fakad.

A három etnikai csoport által birtokolt gazdasági és demográfiai források összevetése két szinten történik:

- egy első a közösség szintjén megnyilvánuló összértékek: a szántó és a kaszáló ösztérülete, a tehének, juhok, lovak, szekerek és személygépkocsik teljes száma,
- a második pedig a mindegyik közösségre jellemző szintetikus paraméterek összehasonlításának szintjén: átlag, standard eltérés, állandók.

A két szint kiegészíti egymást. Míg az első azt mutatja ki, hogy minden egyes közösségnek mekkora az erőforrásokon alapuló összesített ereje, addig a második az elsőnek a közösségen belüli eloszlását jelzi.

A szintetikus paraméterek szintjén készített összehasonlítások során a „chi négyzet-próbát” és a „t próbát” alkalmaztuk. A „chi négyzet-próbát” arra használtuk, hogy megállapítsuk, vannak-e jelentős összefüggések az ETNIKUM változó és több más kiválasztott változó között, melyek a gazdasági és a demográfiai erőforrásokat hivatottak reprezentálni. A hibaküszöb valószínűségét 5%-ban állapítottuk meg, mely eljárás általánosan elterjedt a társadalomtudományokban. Abban az esetben, ha a „chi négyzet” eredménye 5%-os hibaküszöb alatti értéket mutatott, akkor elvetettük a nulla hipotézist, azaz a változók egymástól való függetlenségét, és kiemeltük minden egyes etnikum sajátos tendenciáit, amelyre a kombinációs táblából származó standard szabályozott maradék (SSZM) értéke reflektál. Az SSZM értékeit a következőkben zárójelben közöljük.

Az átlagok összevetését szolgáló „t-próbával” azt vizsgáltuk, hogy léteznek-e vagy sem számottevő eltérések közöttük. Zárójelben közöljük a „t” értékét, melynek előfordulási valószínűségét 1,96-tal vetjük össze, ez utóbbi az 5%-os valószínű hibaküszöbnek a megfelelője. A Mezőgazdasági Jegyzék felépítése miatt csupán a gazdaságokra vonatkozó átlagok között tehetjük meg ezt az összevetést, és ugyanazon a szinten számíthatjuk ki a standard eltérések értékét is. A lakosok számára számított átlagok szintjén ez már nem lehetséges, ezért megmaradtunk a gazdaságokra vonatkozó átlagok bemutatásának és elemzésének szintjén.

Az összes számítás esetében a következő értékeket használtuk mint a gazdaságok összesített számát:

	Magyarok	Románok	Cigányok	Összes
Gazdaságok száma (1996)	593	274	65	932

1. táblázat. A gazdaságok összesített száma

Minden egyes etnikum esetében a gazdaságok száma kitűnik az 1996-os Mezőgazdasági Jegyzékből. És mivel az 1992-es népszámlálási adatok nem jelölik elkülönített módon a község lakosait és a gazdaságokat, valamint kutatásunk csupán Zabola falura korlátozódott, nem hasznosíthattuk a szóban forgó adatokat.

A tanulmány terjedelmére és megjelenési formájára való tekintettel nem fogjuk feltüntetni az SPSS-ben feldolgozott kombinációs táblákat, hanem csupán az eredmények elemzését.

GAZDASÁGI ERŐFORRÁSOK

	Magyarok	Románok	Cigányok
Szántóföld összes	552,9	184	7,26
Átlag/gazdaság	0,92	0,67	0,11
Standard eltérés/gazdaság	1,26	1,03	0,25

2. táblázat. A szántóföld megoszlása etnikumonként (ha)

Ahogy már említettük, és ahogy a 2. táblázatból is kitűnik, a cigányok tulajdonában nincs szántóföld, ezért nem fogjuk számításba venni őket a következőkben.

- *az összterület*: a magyaroknak háromszor nagyobb szántóterület van a tulajdonukban, mint a románoknak (ez várható is volt amúgy, hiszen a magyarok 2,6-szor annyian vannak, mint a románok).

- *szintetikus paraméterek*: először is be kell mutatnunk azokat az összesítő kategóriákat, amelyekre felosztottuk a SZÁNTÓ változót:

Kategória	0	1	2	3	4	5
Terület (ha)	0	0,01–0,1	0,11–0,50	0,51–1	1,01–5	≥5

3. táblázat. A SZÁNTÓ változó kategóriái

Megfigyelhető, hogy a gazdaságok átlagát illetően a magyaroknak több szántó van a birtokukban, mint a románoknak ($t = 3,09$). Igazából csupán az összehasonlításnak ezen a szintjén lehet ezt kijelenteni. A kombinációs tábla a területek eloszlásának egyensúlyát mutatja az összes kategória esetében, erőteljesebb tendenciák a románoknál a 3. kategória (0,5–1 ha) esetében mutatkoznak (SSZM = 2,5), a magyaroknál pedig a 4. kategória (1–5 ha) esetében (SSZM = 3,8). A „chi négyzet-próba” pedig összefüggést jelez a két változó között.

- *következtetés*: a magyarok több szántót birtokolnak, mint a románok, a cigányoknak gyakorlatilag egyáltalán nincs szántójuk.

KASZÁLÓ	Magyarok	Románok	Cigányok
Kaszáló összes	649,7	224,2	12,54
Átlag/gazdaság	1,08	0,82	0,19
Standard eltérés/gazdaság	1,4	1	0,5

4. táblázat. A kaszáló megoszlása etnikumonként (ha)

Ugyanaz figyelhető meg, mint a SZÁNTÓ esetében: még ha a cigányok valamivel több kaszálóval is rendelkeznek, mint szántóval, meg sem közelítik a magyarok és a románok által birtokolt értékeket, ennek okáért nem vesszük őket számításba.

- *az ösztérület*: a magyaroknak 2,9-szer nagyobb kaszálóterület van a tulajdonukban, mint a románoknak (ez várható is volt amúgy, hiszen a magyarok 2,6-szor annyian vannak, mint a románok).
- *szintetikus paraméterek*: a KASZÁLÓ változót ugyanazon összesítő kategóriákra osztottuk fel, mint a SZÁNTÓ változót. Az utóbbitól eltérően a kaszálók esetében a magyarok és a románok közötti eltérések nem annyira hangsúlyosak. Mindezek mellett a gazdaságok átlagának szintjén a magyarok hasznára történő eltérés értéke zérónál számottevően hangsúlyozottabb ($t = 3,13$).

A kombinációs tábla ugyanazon kiegyensúlyozott eloszlást mutatja ki az összes kategória esetében. A „chi négyzet-próba” pedig nem jelez összefüggést a két változó között.

- *következtetés*: akárcsak az előző erőforrás esetében, a magyarok többet birtokolnak, mint a románok, de az eltérés már nem annyira számottevő.

JUHÁLLOMÁNY	Magyarok	Románok	Cigányok
Juhállomány összesen	834	3866	0
Átlag/gazdaság	1,41	14,11	0
Standard eltérés/gazdaság	8,75	43,12	0

5. táblázat. A juhállomány megoszlása etnikumonként

Megfigyelhető, hogy egyetlen cigány etnikumú személy sem vallott arról, hogy juh lenne a birtokában.

- *összérték*: első látásra feltűnik, hogy a juhászat különösen a románokra jellemző. Ők az etnikai közösségek szintjén 4,6-szor több juhval rendelkeznek, mint a magyarok.

• *szintetikus paraméterek*: a gazdaságok szintjén a különbségek még ennél is jobban kitérnének: átlagban a románok 12-szer több juhval rendelkeznek, mint a magyarok. Nyilvánvaló, hogy a „chi négyzet-próba” is összefüggést mutat az ET-NIKUM és a JUH változók között. De mindenek előtt lássuk a JUH változó összesítő kategóriáit:

Kategória	0	1	2	3
Juhállomány	0	1–10	11–50	≥51

6. táblázat. A JUH változó összesítő kategóriái

A kategóriák szerinti eloszlás a következőképpen történik: míg a magyar gazdaságok 80%-ának nincs juhállománya, valamint 98%-a kevesebb vagy legtöbb 10 juhot tart, addig a román gazdaságoknál ez az arány 44%, illetve 77%. Következésképpen a standard szabályozott maradék összes értéke igencsak magas, legalábbis abszolút értékben. Csupán a pozitív irányú értékeket említjük meg, mely az illető kategória iránti jelentős tendenciát jelez: a magyaroknál a 0 kategória (SSZM = 11,1), a románoknál a 2 kategória (11–50 juh, SSZM = 9,2), az 1 kategória (1–10 juh, SSZM = 5,2) és a 3 kategória (≥51 juh, SSZM = 4,6). Ki kell emelnünk azt a tényt, hogy míg a román gazdaságok közül 13 rendelkezik 50-nél nagyobb juhállománnyal, addig a magyar gazdaságok közül csupán 2.

TEHÉNÁLLOMÁNY	Magyarok	Románok	Cigányok
Tehénállomány összesen	240	113	0
Átlag/gazdaság	0,40	0,41	0
Standard eltérés/gazdaság	0,99	0,87	0

7. táblázat. A tehénállomány megoszlása etnikumonként

Ugyanaz a megjegyzés, mint fentebb: a cigányok egyetlen tehenet sem vallottak maguknak.

• *összérték*: a magyar közösség körülbelül kétszer annyi tehénnel rendelkezik, mint a román, ez pedig megfelel a köztük levő etnikai arálynak.

• *szintetikus paraméterek*: a juhállománnyal ellentétben a tehenek gazdaságonkénti megoszlása már kiegyensúlyozottabb képet mutat a két etnikum esetében: az átlagok közötti eltérés t értéke ($t = 0,01$) azt jelzi, hogy nincsenek statisztikailag

jelentős eltérések. A gazdaságok nagy része – sem a magyar (81%), sem a román (77%) – nem rendelkezik tehénnel. A „chi négyzet-próba” összefüggést jelez az ETNIKUM és a TEHÉN változók között, de nem oly számottevőt, mint a többi változó esetében. Egyetlen esetben mutat jelentős értéket a standard szabályozott maradék, éspedig a ≥ 4 tehén kategóriánál, mely csupán egyetlen román gazdasággal szemben álló 14 magyar gazdaságnak felel meg.

LÓÁLLOMÁNY	Magyarok	Románok	Cigányok
Lóállomány összesen	183	204	24
Átlag/gazdaság	0,31	0,74	0,36
Standard eltérés/gazdaság	0,73	0,99	0,62

8. táblázat. A lóállomány megoszlása etnikumonként

- *összérték*: a román közösség több lóval rendelkezik, mint a magyar, és ez esetben már a cigányok értékeit sem mellőzhetjük (mint ahogyan ez várható is volt).
- *szintetikus paraméterek*: a magyar gazdaságok 81%-a, a cigány gazdaságok 71%-a, valamint a román gazdaságok 54%-a nem rendelkezik lóállománnyal. Az átlagok összehasonlításában a t-próba statisztikailag jelentős eltérést mutat a románok és a magyarok között ($t = 6,62$), a románok és a cigányok között ($t = 5,82$), valamint ennek hiányát a magyarok és a cigányok között ($t = 0,5$). A „chi négyzet-próba”, melyet ez esetben mindhárom etnikumra alkalmaztunk, erőteljes összefüggést jelez az ETNIKUM és a LÓ változók között. A standard szabályozott maradék értékei a táblázatmezők 80%-ában 2-nél nagyobbak, ami az abszolút értéket illeti. Az etnikumonkénti legfontosabb tendenciák a következők: a magyaroknál a lovak hiánya (SSZM = 6,9), a románoknál kettő vagy kettőnél több ló megléte (SSZM = 6,9) és a cigányoknál a lovak hiánya (SSZM = 5).

A SZEKEREK ÉS A SZEMÉLYGÉPKOCSIK SZÁMA

Mivel a jelen tanulmány terjedelmi kötöttségei nem engedik, és a fentieknél kisebb fontossággal is bírnak (amit a terepmunka is visszaigazolt), e két változót együtt mutatjuk be. Meg kell jegyeznünk, hogy ez esetben dichotomikus (dummy) változókat alkottunk.

	Magyarok		Románok		Cigányok	
	Szekér	Autó	Szekér	Autó	Szekér	Autó
Összesen	71	47	78	34	2	5
Átlag/gazdaság	0,12	0,08	0,28	0,12	0,03	0,07
Standard eltérés/ gazdaság	0,32	0,45	0,33	0,33	0,17	0,26

9. táblázat. A szekerek és személygépkocsik megoszlása etnikumonként

• *összérték:* a román közösségnek több szekér és valamivel kevesebb személygépkocsi van a tulajdonában, mint a magyar közösségnek, míg a cigány etnikum több személygépkocsit birtokol, mint szekeret (gazdaságaiknak 7%-a, illetve 3%-a).

• *szintetikus paraméterek:* a magyar gazdaságok 80%-ában, a cigány gazdaságok 71%-ában és a román gazdaságok 59%-ában nem található sem szekér, sem személygépkocsi. A román gazdaságok 12%-a rendelkezik személygépkocsival, szemben a magyar gazdaságok 8%-ával ($t = 1,75$, tehát az átlagok közötti különbségek nem jelentősek). A szekerek esetében azonban az eltérések már sokkal számottevőbbek: a román gazdaságok 28%-a, míg a magyar gazdaságok 12%-a rendelkezik szekérral ($t = 5,3$). A „chi négyzet-próba”, csupán az ETNIKUM–RM (azaz csak román és magyar) változót használva, mindkét dummy változó (SZEKÉR és AUTÓ) esetében jelentős összefüggéseket jelez. A magyaroktól eltérően a románok esetében egy fokozódó tendencia nyilvánul meg, ami a személygépkocsi-birtoklást ($SSZM = 2,1$), és főképpen a szekérbirtoklást ($SSZM = 6$) illeti.

DEMOGRÁFIAI ERŐFORRÁSOK

GAZDASÁGOKBELI SZEMÉLYEK SZÁMA	Magyarok	Románok	Cigányok
Gazdaságok száma	593	274	65
Etnikum tagjai összesen	1494	775	256
Átlag szem. sz./gazdaság	2,52	2,83	3,94
Standard eltérés/gazdaság	1,53	1,66	3,00

10. táblázat. A gazdaságokbeli személyek számának megoszlása etnikumonként

• **összérték:** Zabola 2525 főt számláló összlakosságából 59,2% magyar, 30,7% román, 10,1% pedig cigány etnikumú. Megfigyelhető ugyanakkor egy általános visszaesési folyamat a falu szintjén: ahogyan nő a gazdaságokban levő személyek száma, úgy csökken a gazdaságok összességének szintjén. Így hát a legnagyobb százalékarányt az egy főből álló gazdaságok képviselik (27,4%), majd következnek a két fős gazdaságok (22,8%), a három fős gazdaságok (17,4%) és így tovább, mely tény végül is a zabolai lakosság elöregedésének jeleként értelmezhető. Ez valójában így van, de a kép még nem teljes, ugyanis a fent említett tendencia három teljesen különböző altendenciából áll össze: míg a magyarok esetében ez a visszaesés igencsak erőteljes (31,2% 1 fő/gazdaság, 23% 2 fő/gazdaság, 14,8% 3 fő/gazdaság, tehát a gazdaságoknak 54%-a 1 vagy 2 főt számlál és csupán 10%-a 5 fő felett), addig a románok esetében eléggé kiegyensúlyozott (21,5%, 25,2%, 14,8%, 21,9%, 14,7%), és a cigányok esetében pedig éppen ellentétes irányú (18,5%, 10,8%, 1,5%, 15,4%, 53,8%).

• **szintetikus paraméterek:** a „t-próba” által elkészített gazdasági átlagok összehasonlítása azt mutatja, hogy a románok és a magyarok közötti különbségek nagyon közel állnak ahhoz, hogy statisztikailag jelentősek legyenek ($t = 1,94$), míg a magyarok és cigányok közötti, valamint a románok és cigányok közötti valóban jelentős ($t = 3,26$, illetve $t = 2,35$).

A „chi négyzet-próba” két változó, az ETNIKUM és a „SZEM. SZ.” között mutat ki összefüggést. A legfontosabb tendenciák: a magyaroknál az egy fős gazdaságok (SSZM = 3,4) – amely tényt csak kis részben magyaráz a föld tulajdonosának más helyiségben található lakhelye (csupán 1% az elemzett egységekből) – és a három fős gazdaságok (SSZM = 3,1), a románoknál pedig 4 fős gazdaságok (SSZM = 2,6), míg a cigányoknál 5 vagy 5-nél több fős gazdaságok (SSZM = 8,9 [!], vagyis a cigány gazdaságok 54%-a).

A ház építésének éve

Bizonyos egyenlő (például 10 éves) szakaszok szerinti csoportosítás helyett hasznosabbnak tekintettük a falu történetében jelentősnek bizonyuló periódusok használatát a ház építési évének tárgyalásakor:

Intervallum	Periódus	Magyarázat
1810–1849	1	A Mezőgazdasági Jegyzékben szereplő legrégebb háztól 1850-ig (a továbbiakkal összehasonlítható időintervallum megléte érdekében). Osztrák–magyar igazgatás. 40 év.

Intervallum	Periódus	Magyarázat
1850–1899	2	A 19. század végéig. Osztrák–magyar igazgatás. 49 év.
1900–1918	3	Az Egyesülésig. Osztrák–magyar igazgatás. 18 év.
1919–1939	4	A két világháború között. Román igazgatás. 21 év.
1940–1944	5	A bécsi döntés. A második világháború. Magyar igazgatás. 5 év.
1945–1965	6	A világháború vége. A kommunizmus kezdete. Magyar Autonóm Tartomány (egészén 1956-ig). Kollektivizálás. 21 év.
1966–1975	7	Intenzív házépítési periódus Zabolán. A kollektivizálás végétől a „vég kezdetéig”. 10 év.
1976–1989	8	A „vég kezdetétől” az 1989-es forradalomig. 14 év.
1990–1996	9	A posztkommunista időszak. 7 év.

11. táblázat. A ház építésével kapcsolatos statisztikai vizsgálat történeti periódusai

Beszélhetünk arról, hogy mely időszakokban építettek a legtöbbet Zabolán: 1945–1965 (a Zabolán épített összes ház 33,2%-a), 1919–1939 (22,1% az összesből) és 1966–1975 (15,1% az összesből) között. Megjegyzendő, hogy 1990 után az összes háznak csupán az 1,7%-a épült fel. Etnikai lebontásban a legfontosabb időszakok a következők:

- a magyarok esetében: 1945–1965 (az etnikum szerinti összes ház 32,4%-a), 1919–1939 (22,9%) és 1900–1918 (15,3%);
- a románok esetében: 1945–1965 (az etnikum szerinti összes ház 37,1%-a), 1919–1939 (22,9%) és 1966–1975 (16,2%);
- a cigányok esetében: 1945–1965 (az etnikum szerinti összes ház 49,2%-a) és 1966–1975 (15,9%). (Mindez bizonyos fokú korlátozást is jelent, hiszen a cigányok a központban építettek új házakat, amelyek nem jelennek meg a Mezőgazdasági Jegyzékben.)
- *szintetikus paraméterek*: felvállalva a házépítés éve „átlagának” etnikumonkénti összevetését, kivehető, hogy a magyarok tulajdonában vannak a legrégebb házak (1944,5), majd következnek a románok (1949,9) és a cigányok (1952,3). A „t” értéke jelentős eltéréseket jelez mindhárom etnikum között (ezt csak azután alkalmaztuk, hogy leellenőriztük az ugyanolyan elosztási törvényszerűség szerinti felosztást).

A „chi négyzet-próba” erőteljes összefüggést jelez az ETNIKUM és a HÁZ. ÉV. változók között. A legjelentősebb tendenciák szempontjából a következő fontosabb időszakokat különíthetjük el:

- a magyarok esetében: 1940–1944 (SSZM = 2,7; 5 év alatt 20 ház szemben a románok által épített 2 házzal) és 1900–1918 (SSZM = 2,1);
- a románok esetében: 1976–1989 (SSZM = 2,2);
- a cigányok esetében: 1945–1965 (SSZM = 2,8) és 1990–1996 (SSZM = 1,9).

Relevánsnak tekintjük a SZEM. SZ. és a HÁZ. ÉV. változók között mutatkozó összefüggést. Habár a „chi négyzet-próba” alkalmazásakor a kombinációs tábla mezőinek 36,6%-a esetében 5 alatti abszolút gyakoriság volt a jellemző, bemutatjuk a kapott eredményeket, szem előtt tartva a kialakult korlátozásokat is. Azt gondoljuk, hogy mindez megerősíti terepmunkánk hozadékát Zabola történetével és a három etnikum kulturális modelljével kapcsolatosan.

Ekképpen:

- az egy fős gazdaságok általában régi és nagyon régi házakat birtokolnak, melyeket az 1810–1849 (SSZM = 3,4), 1850–1899 (SSZM = 2,4) és 1900–1918 (SSZM = 3,2) időintervallumokban építettek;
- a több főből (5 és 5 fölött) álló gazdaságok esetében a házakat általában 1965 és 1989 között építették (SSZM = 3, illetve 2,2).

Következtetések

Amint már említettük, ahhoz, hogy meg tudjuk vizsgálni a közösségek közötti erőforrásokért való versengést, először is jobb, ha kiemeljük azokat az erőforrásokat, amelyekkel az illető közösségek rendelkeznek.

A magyar gazdaságok általában nagyobb szántóterülettel és valamivel több kaszálóval rendelkeznek, mint a román gazdaságok. Ellenben a magyar gazdaságok kevesebb és idősebb főt számlálnak, és a házaik is valamivel régebbiek.

A román gazdaságok általában sokkal nagyobb juhállománnyal rendelkeznek, több lovak és szekerük van, mint a magyaroknak. A teheneket és a személygépkocsikat illetően nagyjából kiegyensúlyozott a helyzet.

Általában véve a cigány gazdaságok alig rendelkeznek valamivel, kivéve néhány lovat, szekeret és személygépkocsit. A személyek számát illetően viszont igencsak megelőzik a másik két etnikumot. Házaik többségét pedig 1945 után építették.

Az a tény, hogy a magyarok nagyobb szántó- és kaszálóterülettel rendelkeznek (az utóbbi esetében a különbség nem annyira kiugró), míg a románok sokkal nagyobb juhállománnyal, több lóval, szekérral és személygépkocsival, a két közösség történeti és foglalkozási sajátosságával magyarázható.

Miközben a magyarok mindig is földműveléssel és kézművességgel foglalkoztak (legjobbakknak számítottak a környéken, míg a földművelés esetében szinte monopóliummal rendelkeztek), addig a románok leginkább a juhtenyésztéssel, valamint fuvarozással és fakitermeléssel. Két magyar történész éppen azt állítja egy helyi lapban megjelent cikkükben, hogy a románokat azért telepítették le Zabolán a 17. században, hogy a gróf juhaira vigyázzanak.⁴

A két etnikum térbeli elhelyezkedése is ugyanezt sugallja: a magyarok a mezei vidéken, a szántóföldek mellett helyezkedtek el, míg a románok a közeli hegyekben élő völgy mentén, a legelők mellett. Így hát a múltban két teljesen különálló gazdasági területről beszélhettünk, mivel a földműveléssel foglalkozó románok száma csupán 1919-től, de főképpen 1945 után kezdett növekedni, míg a magyarok közül csupán egyetlen személy kezdett pásztorkodással foglalkozni, ez lévén tulajdonképpen az egyetlen példa a románok foglalkozással kapcsolatos hatására a magyarok körében, mert fordítva szokott történni a faluban. A magyar csobán „szerbes (sötétbarna gyapjából készült anyag) *gúnyákba öltözik, jár a juhokkal, a román csobánokkal játszik össze... Nem olyan, mint mi.*” (L. H., magyar lakos).

Idővel a juhtenyésztés előnyei kitermeltek egy fontos gazdasági elitréteget a románok körében, itt elsősorban az Oprea, Condrea és Hagiú családjokról van szó. Maga a földművelés is fontos része lesz a román gazdaságok működésének, ekként a szántó- és a kaszálóterületek jelentősen megnőnek. A két világháború között Oprea Nicolae a második leggazdagabb ember lett a faluban a gróf után. Fia ma is azzal büszkélkedik, hogy „*tavasszal a gróf apámtól kért kölcsön vetőmagot. Természetesen ősszel kétszeresen fizette vissza.*” (O. I., román lakos).

Ami a cigányokat illeti, nekik gyakorlatilag nincsenek földjeik. Ezt ismét a történelmi és a foglalkozási jellegzetességek magyarázzák: a múltban a cigányokat szolgáknak alkalmazták, elsősorban a gróf földjein, mely tény magyar családneveik jelentése is tükrözi: *Gerebenes, Rostás, Ötvös, Furus, Kalányos*. A kéregetés, koldulás egy másik létfenntartó eszközt jelentett a számukra. Nagyon alacsony társadalmi státusuk (és itt egy nagyon beszédes etimológiai példánk van: *Budí*) gátolta őket abban, hogy saját földre tegyenek szert. Eredetileg a falun kívül telepedtek le, teljes mértékben – területileg és szociálisan – marginalizált csoportként. („*Ezek a cigányok megették a dögöt is. Megették a faluban elhullott disznókat. Ezért nem működünk együtt velük... olyan pogányfélék.*” M. N., román lakos). Ami pedig a házhelyüket illeti, azok a földek a polgármesteri hivatal tulajdonában voltak és vannak a mai napig, amely „*meztári őket*” (H. S., magyar lakos).

⁴ BINDER – CSEREY 1993.

A cigányok gazdasági helyzete 1989 után látványos fejlődést mutatott: kiaknázva a határok megnyitásának előnyeit, valamint magyar nyelvtudásukat, és alkalmazkodóbbaknak bizonyulva a románoknál és a magyaroknál, Magyarországon kezdtek el kereskedni (elsősorban másodkézből vett árukkal). Jövedelmük növekedése következtében elkezdtek házakat és földeket vásárolni a faluban, mindenekelőtt a központban, hogy méginkább kimutassák státusbeli növekedésüket. Utódok nélküli vagy elköltözött gyermekekkel rendelkező magyar családok jelentették azt az elsődleges kategóriát, akiktől a cigányok házat vásároltak, egyszersmind jelezvén a magyar lakosság elöregedési folyamatát. Jelen pillanatban a magyar közösség fenyegetésként (a helyiek szóhasználatában *invázióként*) éli meg a cigányok beköltözését a falu központjába.

Amint már kimutattuk, a gazdaságonként megoszló személyek száma is azt mutatja, hogy a magyar lakosság kiöregedésének és a cigány lakosság megnövekedésének lehetünk tanúi a közeljövőben. A románok százalékarányának növekedése után, mely az elmúlt 150 esztendőben folyamatosnak bizonyult (az 1850–1992 periódus népszámlálási adatainak összehasonlítása releváns ebből a szempontból: 1850-ben 6%, 1900-ban 11,4%, 1920-ban 16,7%, mely szökkenés valószínűleg az osztrák–magyar népszámlálási módszernek köszönhető, 1941-ben 17,3%, 1966-ban 28% és 1992-ben 30%, mint ahogy egy idős román lakos (O. I.) mondta: „*csak én tudok vagy 70 házat és kertet, amelyekbe beköltöztek a románok*”), a magyar közösség egy újabb *invázióval* kényszerül szembesülni, amelytől viszont a románok is félnek: „*úgy szaporodnak a cigányok, hogy végül oda jutunk kedves uram, hogy ők lesznek többségben, nem a magyarok*” (M. N., román lakos).

A gazdaságok létszámában etnikumonként mutatkozó nagy különbségek a cigány kulturális modell jellemzőinek demográfiai aspektusával magyarázhatók (magas születési arányszám, soktagú család). Az a tény pedig, hogy átlagban a magyar gazdaságok mutatják a legkisebb létszámot, ugyancsak a kulturális modellben gyökerezik (általában egy vagy kétgyermekes család).

Maga a ház építésének éve is eléggé pontosan jelzi a három etnikum demográfiai fejlődését az utóbbi 100 évben. Megfigyelhetjük, hogy az osztrák–magyar és a magyar igazgatás időszakai leginkább a magyar közösség fejlődését segítették elő, a román igazgatás időszakai pedig a román közösségét, míg a cigányok főképpen a kommunista rendszer alatt építették házaikat. Ugyancsak megfigyelhető az a demográfiai robbanás, amely a 20. század második felére volt jellemző.

Amint a fenti adatokból is kiténik, jelenleg a magyarok már nem rendelkeznek gazdasági elsőbbséggel, hanem versengésben állnak a románokkal, sőt, az utóbbiak valamelyes előnyre tettek szert. Újabban a cigányok is bekapcsolódtak ebbe a gazdasági versenybe, „erőtéljesen előrenyomulva”. Az utóbbi időszak demográfiai fejlődése sem bizonyul túl hasznosnak a magyar közösség számára:

a románok számának növekedése után a cigányok erőteljes demográfiai növekedése körvonalazódik.

A jelenlegi állapotok maguk után vonták a politikai és szimbolikus játék jelentőségének megnövekedését. Ezen a téren a magyarok élvezik az elsőbbséget, politikailag (a helyi adminisztráció szintjén) számbeli fölényük miatt, szimbolikusan pedig a történelem során berendezkedett kulturális „hierarchia” miatt.

Mind a románok, mind a cigányok elismerik a magyar kulturális modell presztízsét. A cigányok különösképpen, mint bizonyítja a végbement akkulturációs folyamat: magyar nyelven beszélnek, szokásaik nagy részét elhagyták a magyar szokások érdekében, felvették a katolikus vagy a református hitet, nincs már bulibasájuk sem, és amikor vagyonra tesznek szert, mint ahogy manapság egyre gyakrabban történik, első dolguk – még a ház építése előtt – hogy székelykaput emeljenek (a magyar identitás és a magas gazdasági presztízs jelképét). A románok úgymond félszájjal nyilatkoznak a magyar kulturális modellről: *„tehetősebbek voltak, volt nekik mindenük, ők voltak az urak, hát hogy ne lennének civilizáltabbak? Elvégre a kultúra útja a gyomron keresztül vezet.”* (H. I., román lakos). Ezt a presztízzsel bíró kulturális tőkét összekapcsolva a történelemmel, melynek során magukénak vallhatták mind a gazdasági, mind a politikai hatalmat, igencsak kitartóan használják a jelenben is. Magyarázhatjuk ezt a magyarok cselekvési jellemzőivel, mint ahogyan Verdery teszi: „a történelem során, a kisebbségi sorsban a magyarok megtanulták, hogyan kompenzálják alacsonyabb gazdasági státusukat politikai akciók által”⁵, és az etnikai típusú politikai akciók pedig a történelemre és a hagyományokra való hivatkozásra, azaz a szimbolikus erőforrásokra támaszkodnak.

Fordította Ilyés Sándor

⁵ VERDERY 1985. 62–83.

Válogatott irodalom

BARTH, Fredrik

1969 *Ethnic Groups and Boundaries*. George Allen and Unwin, London.

BINDER Pál – CSEREY Zoltán

1993 Zabola. *Háromszék*, 1993. febr. 12–13.

BRASS, Paul R.

1994 Elite Competition & Nation/Formation. In: Hutchinson, John – Smith, Anthony: *Nationalism*. Oxford University Press, Oxford, 83–89.

1996 Ethnic Groups and Ethnic Identity Formation. In: Hutchinson, John – Smith, Anthony: *Ethnicity*. Oxford University Press, Oxford, 85–90.

GOMBAR Csaba

1995 O concepție etnicistă despre societate. *Dilema*, 123. 15.; 124. 14–15.

HANDLER, Richard – LINNEKIN, Jocelyn

1984 Tradition. Genuine or Spurious. *Journal of American Folklore*, 97. 385. 273–284.

HOBSBAWM, Eric

1984 *The Invention of Tradition*. Routledge, London.

HUTCHINSON, John – SMITH, Anthony

1994 *Nationalism*. Oxford University Press, Oxford.

1996 *Ethnicity*. Oxford University Press, Oxford.

JODELET, D. – MILGRAM, S.

1977 *Cartes mentales et images sociales de Paris*. D. G. R. S. T., Paris.

LYNCH, Kevin

1960 *The Image of the City*. MIT Press, Cambridge.

MIHĂILESCU, Vintilă

1997 Complexul strămoșului – un exercițiu de etnoanaliză. *Dilema*, 211. 14.; 212. 14–15.

VERDERY, Katherine

1985 The Unmaking of an Ethnic Collectivity: Transylvania's Germans. *American Ethnologist*, 1. 62–83.

WIRTH, L.

1969 Human Ecology. In: Sennet, R. (ed.): *Classic Essays on the Culture of Cities*. Appelon Century Crafts, New York.